

Σκέψεις για ένα Πανεπιστήμιο χωρίς στεγανά

Του Τάσου Φιλαλήθη*

Ο «Νόμος Πλαίσιο», δηλαδή ο Νόμος 1268/1982, έδωσε στα πανεπιστήμια μια νέα πνοή: Καταργώντας τα στεγανά της μέχρι τότε Έδρας, άνοιξε τα Πανεπιστήμια σε επιστήμονες που τα ανανέωσαν και εκσυγχρόνισαν την εκπαίδευση και την έρευνα.

Όμως, αυτός ο Νόμος έχει πλέον εξαντλήσει τα όρια του και έχει γεράσει.

Η χαμένη αυτοτέλεια

Κατ' αρχάς, η αυτοτέλεια που δίνει το άρθρο 16 του Συντάγματος στα Πανεπιστήμια, έχει στην ουσία της περιοριστεί από τρεις παράγοντες:

- Οι τροπολογίες που άρχισαν αμέσως μετά την ψήφιση του Νόμου ρύθμιζαν με όλο και περισσότερη λεπτομέρεια το πως λειτουργεί το Πανεπιστήμιο και τα όργανα του, εκφράζοντας συνήθως ουσιαστικές υπαναχωρήσεις από την αρχική προοδευτική του φιλοσοφία. Το αποτέλεσμα είναι να έχουμε σήμερα ένα Νόμο με πολλαπλά μπαλώματα.
- Οι συνεχείς προσφυγές στο Συμβούλιο Επικρατείας περιόρισαν το «πλαίσιο» σε ένα αυστηρό νομικό καθεστώς και συνέβαλαν στην επικράτηση του δόγματος «ότι είναι νόμιμο είναι και ηθικό». Αυτό, μεταξύ άλλων, αφαιρέσε από την ακαδημαϊκή κοινότητα την δυνατότητα να έχει και να εφαρμόζει έναν ουσιαστικό κώδικα δεοντολογίας.
- Ο προκαταρκτικός έλεγχος από το Ελεγκτικό Συνέδριο περιόρισε την ευχέρεια των Πανεπιστημίων να διαχειρίζονται τους πόρους που διαθέτουν με τρόπο που να καλύπτει τις πραγματικές τους ανάγκες. Ο Ειδικός Λογαριασμός Έρευνας και οι Εταιρείες Διαχείρισης της Περιουσίας αποτελούν μηχανισμούς νόμιμης διαχείρισης των αντίστοιχων κονδυλίων, αλλά αυτή η διέξοδος έχει περιορισμένη εφαρμογή και εμπεριέχει πολλούς κινδύνους, όπως έδειξε η ιστορία των «καταλογισμών» στο Πανεπιστήμιο Κρήτης.

Οι στρεβλώσεις στην εφαρμογή του Νόμου

Παράλληλα, ορισμένες βασικές ρυθμίσεις και έννοιες που περιείχε ο Νόμος 1268/1982 στην πορεία εκφυλίστηκαν και οδήγησαν σε σημαντικές στρεβλώσεις:

- Το πανεπιστημιακό άσυλο, που η πεμπουσία του είναι η προστασία της ελευθερίας στην έκφραση, στην έρευνα και στη διδασκαλία, αντιστράφηκε και κατέληξε να είναι η προστασία μειοψηφικών ομάδων μέσα στο Πανεπιστήμιο που επιβάλουν την άποψη τους με τη χρήση φραστικής και ενίοτε φυσικής βίας, ακόμη και η προστασία εξωπανεπιστημιακών τοξικομανών που κυκλοφορούν ανεμπόδιστοι μέσα στους χώρους των Πανεπιστημίων.
- Η φοιτητική συμμετοχή, που όταν θεσμοθετήθηκε απέτισε φόρο τιμής στους φοιτητές που αγωνίστηκαν κατά της χούντας, κατέληξε να είναι μέσο παρέμβασης των κομμάτων, δια των φοιτητικών παρατάξεων, στην εκλογή των Πρυτανικών αρχών, των Κοσμητόρων και των Προέδρων Τμημάτων. Έτσι συνέβαλε και αυτή στον περιορισμό της αυτοτέλειας του Πανεπιστημίου.
- Η ταύτιση Τμήματος και Πτυχίου και η πλήρης ανεξαρτησία των Τμημάτων δημιούργησε νέα στεγανά: είναι αξιοσημείωτο ότι κανένα άλλο Πανεπιστημιακό όργανο δεν μπορεί να παρέμβει ούτε στο περιεχόμενο και στην οργάνωση των σπουδών ούτε στα κριτήρια και στη διαδικασία εκλογής και εξέλιξης των μελών ΔΕΠ, εκτός από τον έλεγχο της νομιμότητας.
- Η Σύγκλητος, αντί να είναι όργανο στρατηγικής και ακαδημαϊκού σχεδιασμού και ελέγχου του Πανεπιστημίου, έχει καταλήξει να είναι ένα όργανο διεκπεραίωσης διοικητικών θεμάτων, πολλά από τα οποία προκύπτουν από τους κανόνες της Ελληνικής δημόσιας διοίκησης.
- Η υποβάθμιση των σπουδών είναι σύνθετο φαινόμενο: η απεριόριστη μεταφορά μαθημάτων από το ένα εξάμηνο στο άλλο, η επικράτηση του συνθήματος «όχι στην εντατικοποίηση των σπουδών», το «δημοκρατικό πενταράκι», τα άδεια αμφιθέατρα και οι αιώνιοι φοιτητές δεν συναντώνται πουθενά αλλού στον κόσμο. Από την άλλη πλευρά, ορισμένα μέλη ΔΕΠ αντέδρασαν με τρόπο απόλυτο, υπέρμετρα αυστηρό και τελικά αυθαίρετο. Όλα αυτά συνδέονται άρρηκτα σε ένα φαύλο και ανατροφοδοτούμενο κύκλο που οφείλεται, σε μεγάλο βαθμό, στην ανυπαρξία ελέγχου και αξιολόγησης της εκπαιδευτικής διαδικασίας από τους Τομείς, τα Τμήματα και τις Σχολές.

Το κείμενο διαβούλευσης

Η κατάσταση είναι γνωστή σε όλους: Σε αυτούς που ζητούμε να λειτουργούν τα Πανεπιστήμια μας όπως αυτά στα οποία έχουμε εκπαιδευτεί και εργαστεί στο εξωτερικό αλλά και σε αυτούς που υποστηρίζουν ότι δεν πρέπει να αλλάξουν ριζικά τα πράγματα. Το Κείμενο Διαβούλευσης που ανακοίνωσε το Υπουργείο Παιδείας θέτει προς συζήτηση όλα τα θέματα που αναφέρονται στη συγκρότηση και λειτουργία των Πανεπιστημίων, από την εκλογή των Πρυτανικών αρχών μέχρι την εισαγωγή των φοιτητών, και από την χρηματοδότηση μέχρι τις προπτυχιακές και μεταπτυχιακές σπουδές. Παραδόξως, δεν αναφέρεται, παρά ελάχιστα, στην έρευνα. Εκ των πραγμάτων, ένα κείμενο που περιέχει αλλαγές παρόμοιας κλίμακας, μας υποχρεώνει να πάρουμε θέση, είτε θεωρούμε ότι «δεν αποτελεί βάση διαλόγου», είτε θεωρούμε ότι «είναι στη σωστή κατεύθυνση». Ακόμη και οι προτάσεις που αμφισβητούνται ως αντισυνταγματικές (η συγκρότηση ενός Συμβουλίου με συμμετοχή εξωτερικών μελών που θα έχει αποφασιστικές αρμοδιότητες και η δυνατότητα εκλογής Πρύτανη που δεν είναι μέλος του ιδρύματος) αποτελούν έναυσμα για προβληματισμό.

Στο διάστημα που μεσολάβησε από την δημοσιοποίηση του κειμένου έχω λάβει μέρος σε πολλές συζητήσεις για το θέμα. Καμία δεν ήταν εύκολη, και σε καμία δεν υπήρχε μια άμεση και αποδεκτή από όλους πρόταση για το πως πρέπει να αλλάξουν τα πράγματα στο Πανεπιστήμιο. Θα καταθέσω εδώ τις δικές μου προτάσεις, ελπίζοντας ότι θα συμβάλουν εποικοδομητικά στον διάλογο που διεξάγεται.

Η διοίκηση

Κεντρικός θεσμός στη διοίκηση του Πανεπιστημίου πρέπει να παραμείνει ο Πρύτανης και βασικό όργανο αποφάσεων για τα σημαντικά θέματα (στρατηγική ανάπτυξης, ακαδημαϊκές λειτουργίες, προϋπολογισμός) πρέπει να είναι η Σύγκλητος. Όμως, μια ολιγάριθμη σε σύνθεση Σύγκλητος, που θα αποτελείται από τις Πρυτανικές αρχές, τους Κοσμήτορες και έναν αριθμό εκπροσώπων των προπτυχιακών και μεταπτυχιακών φοιτητών, καθώς και ενός εκπροσώπου του διοικητικού προσωπικού. Το Πρυτανικό Συμβούλιο θα ασχολείται με τα τρέχοντα θέματα που χρειάζονται απόφαση συλλογικού οργάνου.

Παράλληλα, πρέπει να θεσμοθετηθεί ένα όργανο εποπτείας και ελέγχου (το Συμβούλιο) που θα γνωμοδοτεί για όλα τα σημαντικά θέματα αλλά και για όσα παραπέμπονται σε αυτό με αίτημα των μελών της Πανεπιστημιακής κοινότητας. Η πλειοψηφία του Συμβουλίου θα είναι μέλη ΔΕΠ (που δεν κατέχουν οποιοδήποτε άλλη θέση στη διοίκηση) και ένα ποσοστό θα είναι άτομα εκτός Πανεπιστημίου που ορίζονται από τα μέλη ΔΕΠ ή από τη Σύγκλητο. Δεν χρειάζεται να εξειδικευθεί ποιοι θα δικαιούνται να συμμετέχουν: Ας το κρίνει το όργανο που θα τους επιλέξει. Η δημιουργία του Συμβουλίου με τα εσωτερικά και εξωτερικά μέλη θεσμοθετεί έναν μηχανισμό κοινωνικής λογοδοσίας, ενώ λειτουργεί και ως σημαντικό «θεσμικό αντίβαρο» στις αποφάσεις των οργάνων του Πανεπιστημίου.

Για να λειτουργήσουν τα παραπάνω με διαφορετικό τρόπο από ότι σήμερα υπάρχει μια «αναγκαία συνθήκη»: Όλα τα εκλεγμένα όργανα του Πανεπιστημίου να εκλέγονται μόνο από τα αντίστοιχα μέλη της ομάδας στην οποία ανήκουν.

Τα Προγράμματα

Σπουδών και η εισαγωγή φοιτητών

Η αναδιοργάνωση των Πανεπιστημίων σε νέες βάσεις δεν μπορεί να περιλαμβάνει όλα τα θέματα ταυτόχρονα. Ενώ υποστηρίζω ότι πρέπει να καταργηθεί η ταύτιση Τμήματος και Πτυχίου, και τα πτυχία να δίδονται από τις Σχολές, η αλλαγή αυτή δεν πρέπει, σε πρώτη φάση, να επηρεάσει τη διαδικασία εισαγωγής των φοιτητών. Για μια μεταβατική περίοδο και μέχρι να σταθεροποιηθούν τα νέα σχήματα, θα πρέπει να συνεχίσει η εισαγωγή των φοιτητών με τον ίδιο τρόπο όπως και σήμερα, αλλά σε Προγράμματα Σπουδών που οργανώνουν οι Σχολές. Δεν μπορούν να αλλάξουν όλα μαζί και δεν μπορούμε να πειραματιστούμε με ένα θεσμό που όσα προβλήματα και αν έχει, είναι αδιάβλητος και αξιοκρατικός.

Τα Προγράμματα Σπουδών, που θα έχουν πλέον ευελιξία και δυνατότητα προσαρμογής στην πρόοδο της επιστήμης αλλά και στις ανάγκες της κοινωνίας, θα πρέπει να πιστοποιούνται από ένα εξωτερικό όργανο: πιστεύω ότι πρέπει να είναι το Εθνικό Συμβούλιο Παιδείας (Ε.ΣΥ.Π.), με νέα σύνθεση που θα βασίζεται στα μείζονα επιστημονικά πεδία, και όχι στην εκπροσώπηση των Ιδρυμάτων και των «φορέων». Το ίδιο ισχύει και για τα μεταπτυχιακά, τόσο όσον αφορά την οργάνωση τους όσο και την πιστοποίησή τους.

Παράλληλα, τα Τμήματα θα περιοριστούν σε θέματα οργάνωσης, προγραμματισμού και συντονισμού της εκπαίδευσης και της έρευνας σε ομοιογενή πεδία της επιστήμης.

Επίσης, τα εκλεκτορικά σώματα για την εκλογή και εξέλιξη των μελών ΔΕΠ θα πρέπει να αποτελούνται από μέλη ΔΕΠ του Τμήματος, της Σχολής και του Πανεπιστημίου, καθώς και εξωτερικά μέλη ΔΕΠ συναφούς γνωστικού αντικείμενου. Η σύνθεσή τους δεν πρέπει να ξεπερνά τα 9 ή 11 μέλη. Απαιτείται και η δημιουργία ενός

Πανελληνίου δευτεροβάθμιου οργάνου για την επανεξέταση και αναπομπή αμφισβητούμενων κρίσεων, ανά ευρύ επιστημονικό πεδίο.

Ο «Καλλικράτης» της Παιδείας

Για τη σημερινή πανσπερμία ιδρυμάτων (Πανεπιστημίων και ΑΤΕΙ) και Τμημάτων ευθύνεται κυρίως η πολιτεία, και ελάχιστα τα ίδια τα ιδρύματα. Η ανάγκη εξορθολογισμού και συγχωνεύσεων είναι υπαρκτή. Όμως και αυτή πρέπει να γίνει σταδιακά, με προσεκτικά, καλά σχεδιασμένα βήματα. Χρειάζεται ένα Εθνικό Σχέδιο (αναδιάταξης της) Ανώτατης Παιδείας και της έρευνας, που δεν θα δημιουργεί ανασφάλεια στους διδάσκοντες, στους διδασκόμενους και στις τοπικές κοινωνίες, αλλά θα εφαρμοστεί σε έναν ορίζοντα πενταετίας, παράλληλα με τα νέα Προγράμματα Σπουδών. Είναι προφανές ότι ο επανασχεδιασμός αυτός θα περιλαμβάνει και την αναδιάρθρωση των σημερινών Σχολών, έτσι που να μην είναι απλά άθροισμα των σημερινών Τμημάτων, αλλά να περικλείουν ευρύτερα πεδία της επιστήμης.

Το Εθνικό Σχέδιο Ανώτατης Παιδείας θα μπορεί να περιέχει Περιφερειακές διαφοροποιήσεις, καθώς και πιλοτικές εφαρμογές. Προσωπικά, θεωρώ ότι η δημιουργία «ενιαίου χώρου ανώτατης εκπαίδευσης και έρευνας» στην Κρήτη, που θα συμπεριλαμβάνει όλα τα σημερινά ιδρύματα, αποτελεί ένα μοντέλο με εξαιρετικές προοπτικές για αναβάθμιση όλων των ιδρυμάτων και για σύνδεση της ανάπτυξης τους με τις ανάγκες της κοινωνίας και της οικονομίας της Κρήτης. (Από την άλλη, η δημιουργία Περιφερειακών Συμβουλευτικών Οργάνων είναι περιττός πλεονασμός.)

Η χρηματοδότηση

Η διαφοροποίηση της χρηματοδότησης με βάση αντικειμενικά κριτήρια στην εκπαιδευτική και ερευνητική διαδικασία που προτείνεται από το Κείμενο Διαβούλευσης είναι σημαντική, αλλά πρέπει να γίνει σταδιακά, δηλαδή στην αρχή να είναι ουσιαστικά ένα «πριμ» επιβράβευσης των καλύτερων Πανεπιστημίων και Σχολών. Πιο σημαντική θεωρώ ότι είναι η αλλαγή των κανόνων διαχείρισης της χρηματοδότησης, η ενοποίηση (ή τουλάχιστον η αναδιοργάνωση σε ορθολογική βάση) των πολλαπλών διαδικασιών διαχείρισης των χρημάτων του Πανεπιστημίου. Αν αλλάξουν τα κριτήρια χρηματοδότησης, αλλά δεν απεμπλακεί το Πανεπιστήμιο από τον ασφυκτικό προκαταρκτικό έλεγχο του Ελεγκτικού Συνεδρίου, θα είναι μια αλλαγή χωρίς αντίκρισμα. Σίγουρα υπάρχουν αποτελεσματικοί τρόποι αποτροπής της κατάχρησης του δημοσίου χρήματος, εκτός από τον τυπολατρικό έλεγχο των Παρέδρων... Οι συνάδελφοι των οικονομικών και διοικητικών επιστημών ας προτείνουν την λύση.

Η ανάθεση της ευθύνης κατανομής της ειδικής χρηματοδότησης στην Α.ΔΙ.Π. (Αρχή Διασφάλισης της Ποιότητας στην Ανώτατη Εκπαίδευση) που είναι η ανεξάρτητη αρχή αξιολόγησης των ΑΕΙ και έχει ήδη κερδίσει την εμπιστοσύνη της ακαδημαϊκής κοινότητας, εξασφαλίζει την αμεροληψία και την προστασία από πάσης φύσεως πολιτικές παρεμβάσεις.

Η έρευνα

Το κεφάλαιο που λείπει από το Κείμενο Διαβούλευσης είναι η έρευνα. Χωρίς να εξαντλείται το μείζον αυτό θέμα σε τούτες τις λίγες γραμμές, βασική αρχή θα πρέπει να είναι ο μετασχηματισμός της σημερινής επιτροπής του Ειδικού (Ερευνητικού) Λογαριασμού σε όργανο σχεδιασμού, χρηματοδότησης και αξιολόγησης της έρευνας, σε συνεργασία και συντονισμό με τις Σχολές. Η σύνδεση των Πανεπιστημίων με τα Ινστιτούτα Έρευνας, ακόμη και η ενοποίηση τους, θα πρέπει να αποτελεί μέρος του Εθνικού Σχεδίου Ανώτατης Παιδείας.

Η ανάγκη για ένα

πραγματικά λιτό πλαίσιο

Όπως αναφέρθηκε στην αρχή, ο Νόμος Πλαίσιο δεν ήταν ποτέ πραγματικό πλαίσιο, αλλά ένα πλέγμα με συγκεκριμένες διατάξεις για το κάθε θέμα. Το Υπουργείο Παιδείας έχει δηλώσει ότι ο νέος Νόμος θα είναι ένα λιτό πλαίσιο που θα θέτει τους βασικούς και γενικούς κανόνες και θα αφήνει τα υπόλοιπα στους εσωτερικούς κανονισμούς του κάθε ιδρύματος. Αυτό είναι απαραίτητο να τηρηθεί, καθότι αποτυπώνει την πραγματικότητα: ούτως ή άλλως, όλα τα ιδρύματα δεν είναι τα ίδια. Ας τα αφήσει το Υπουργείο να διαφοροποιηθούν και νομικά.

Η εφαρμογή ενός λιτού Νόμου Πλαισίου θα πρέπει να θέτει και τις βάσεις για την θεσμοθέτηση και εφαρμογή κώδικα δεοντολογίας σε κάθε ίδρυμα, που θα ισχύει για τα μέλη ΔΕΠ και για τους φοιτητές και που θα συνοδεύεται από σύμμετρες για κάθε περίπτωση κυρώσεις. Επιπλέον, η αξιοκρατία, η αντικειμενικότητα και η δικαιοσύνη στις κρίσεις των μελών ΔΕΠ και η διεθνοποίηση των ΑΕΙ μπορούν κάλλιστα να επιτευχθούν μέσα από ένα λιτό νόμο που θα βάζει αρχές και δεν θα ρυθμίζει κάθε λεπτομέρεια. Βέβαια, η εξασφάλιση ότι η διαφοροποίηση δεν θα οδηγήσει σε αυθαιρεσίες απαιτεί την σωστή λειτουργία των άλλων οργάνων που ήδη αναφέρθηκαν (Ε.ΣΥ.Π., Α.ΔΙ.Π., Εθνικό Σχέδιο Ανώτατης Παιδείας, δευτεροβάθμιο όργανο για τις κρίσεις).

Επίλογος

Η ψήφιση ενός νέου θεσμικού πλαισίου για την ανώτατη Παιδεία δίνει την ευκαιρία να σπάσουν τα στεγανά που δημιουργήθηκαν τα τελευταία χρόνια: να ανοίξουν τα Τμήματα προς τις Σχολές και το Πανεπιστήμιο και να ανοίξουν τα Πανεπιστήμια προς την κοινωνία και την διεθνή ακαδημαϊκή κοινότητα. Όμως, το εγχείρημα είναι δύσκολο και απαιτητικό. Η παιδεία (όπως και η υγεία) είναι γεμάτη από τα συντρίμια μεταρρυθμίσεων των τελευταίων 30 ετών που εγκαταλείφθηκαν στην πορεία. Δεν χρειάζεται ο τόπος άλλη μια τέτοια ημιτελή προσπάθεια. Για να μην καταλήξουμε εκεί υπάρχουν τρεις προϋποθέσεις:

- Να υπάρχει σταθερή και ισχυρή πολιτική βούληση, όχι μόνο στην ψήφιση του νόμου, αλλά και στην εφαρμογή του. Ισχυρή πολιτική βούληση δεν σημαίνει ότι το Υπουργείο δεν θα ακούσει τις απόψεις της Πανεπιστημιακής κοινότητας.
- Να δοθεί προσοχή στο γεγονός ότι «ο διάβολος κρύβεται στις λεπτομέρειες». Η άρτια προετοιμασία του κειμένου του Νόμου, αλλά και του επιχειρησιακού σχεδίου που απαιτείται για να εφαρμοστεί είναι *sine qua non* για την επιτυχία του εγχειρήματος.
- Να στηρίξει η ακαδημαϊκή κοινότητα την μεταρρύθμιση και να μην εγκλωβιστεί στην άρνηση των αλλαγών και στο βόλεμα της υπάρχουσας κατάστασης. Στήριξη δεν σημαίνει άκριτη αποδοχή των προτάσεων του Υπουργείου Παιδείας, αλλά ενεργό συμμετοχή στο διάλογο και στη διαμόρφωση του νόμου.

Έτσι μόνο και το Υπουργείο θα ακούσει τους Πανεπιστημιακούς και η μεταρρύθμιση θα έχει αποτέλεσμα και διάρκεια. Έτσι μόνο θα δημιουργήσουμε, όλοι μαζί, ένα Νόμο Πλαίσιο που θα δώσει νέα πνοή στο ανοιχτό στην κοινωνία και χωρίς στεγανά δημόσιο Πανεπιστήμιο.

* Ο Τάσος Φιλαλήθης είναι αντιπρύτανης Πανεπιστημίου Κρήτης, αναπληρωτής καθηγητής Κοινωνικής Ιατρικής

(Σημείωση: Στο κείμενο αυτό εκφράζονται προσωπικές απόψεις)